

УСПОН И СУНОВРАТ ЈЕДНЕ СЛОБОДЕ

Слободан Рељић, *Одумирање слободних медија*, Службени гласник, Београд 2011

Два књижевна ствараоца долазе ми у сећање након читања књиге *Одумирање слободних медија* Слободана Рељића, новинара и дугогодишњег уредника *НИН*-а: први је Хорхе Луис Борхес, други Сима Пандуровић. Зашто ова два писца? – запитаће се читалац имајући у виду наслов који јасно назначаваште тему невелике, али компетентно и занимљиво написане књиге аутора чија је иницијална намера била да „истражи смисао новинарства као професије и разјасни улогу новинара у друштву”. Одговор на питање, с једне стране, уткан је у Борхесову прозу *Фунес или њамћење*, у причу о Иренеу Фунесу који, након пада са коња, постаје мајстор мнемотехнике, памти све детаље, чак и најтананије протицање живота, али ту хипертрофију памћења не доживљава као дар, већ као терет јер је свет наједном постао вратоломан, а сећање нека врста нагомиланог и бескорисног сметлишта. Његова подацима засићена стварност умногоме асоцира нашу данашњицу, ерупцију информација ефемернијих но икад, које нам се нуде стално и свуда, „у кући, на улици, на послу, на одмору. Ударају на сва чула: од традиционалних медија, преко електронских мрежа, билборда и дисплеја до интерактивних интернет-комуникација у дигиталним парасветовима.” Савршенство памћења, у оваквом контексту, није пожељно својство појединца који, да би се уопште изборио са непрекидним налетима најчешће краткорочно релевантних садржаја, нужно прибегава управо супротном поступку, процесу летотехнике, оној пандуровићевској „хигијени несећања”. Реч је, заправо, не о апсолутном, већ о селективном заборава који даље поставља нову дилему: шта заиста треба запамтити у вртлогу информација, чему из те суме неретко диспаратних података пласираних кроз медијске структуре веровати и, коначно, „како да човек, који себи мора објаснити живот и одредити место у Свету, буде праведан и користан судија себи и другима?”

Ова упитаност сугерише једну од значајних мисаоних линија на којој аутор инсистира у свих седам поглавља своје књиге и која, поткрепљена ставовима разних филозофа, новинара и социолога, сведочи о статусу истине у медијима, односу према њој и могућностима објективног презентовања у информационом друштву. Рељић евоцира Кјеркегорове рефлексије о дневној штампи која прокламује софизам као водеће начело извештавања, при чему овој мисли, са пуним правом, писац приписује пророчку црту. Пишући о штампи из прве половине XIX века и о својој савремености коју је именовао „временом дреке”, Кјеркегор је заиста антиципирао манипулације, кривотворења истине, појаву писаца

којима су материјална добит и аплаузи читалачке публике основни стваралачки подстицај, али и потиснутост индивидуе у медијској индустрији и модерном свету уопште. Имајући у виду Липманове мисли о ограничењу људског ума да информације прихвата објективно, као и о ограничењу које извире из саме природе вести чија је функција да сигналише, скрене пажњу на одређени аспект догађаја, док је „функција истине да осветли скривене чињенице”, затим Меклуанову спознају о неодојивој повезаности човека и електронских медија, Хабермасово истицање медијских искривљавања и указивање О’Нилове на медијску злоупотребу јавног поверења, аутор доводи у питање свако некритичко глорификовање слободе штампе закључујући да „се слобода толико потрошила да постаје оправдано питање колико је од тог великог идеала заиста остало”. Јер, оно што се нуди, на отворен и агресиван или, пак, перфидан и суптилан начин, махом су поједностављене, монолитне и исконструисане информације настале једним делом као одговор на промењену филозофију живота, на потребе човека којем је након напорног дана „забавније гледати лепу Саркозијеву жену-манекенку него председничко махање рукама уз речи које не носе ништа”. Банализовани и мистификовани извештаји, који све више подривају веру у слободу медија и њихову непристрасност, последица су и одсуства компетентности, ауторитета и етичких начела новинара, игнорисања истине о чему пише немачки филозоф Франкфурт, а највише притисака моћних политичких система и медијских структура, њихових прес-агената и спин доктора, уопште плутократа усмерених на задовољавање сопствених интереса, на коначан „тријумф диктатуре богатства”.

На који начин је слобода штампе, иначе величана и сматрана четвртим стубом демократије у западним земљама, од делатности од опште користи (како су је идеалистично схватили Бенжамен Констан де Ребек, заговорник памфлета, Бенцамин Дизраели или Томас Цеферсон) претворена у индустрију и централизована, постајући средством у рукама „дивљих јахача у јавном мњењу”, открива наредни мисаони ток Рељићеве књиге који указује на развојни пут слободе штампе, остварен најпре на симболичком нивоу: од *Похвале лудости* Еразма Ротердамског, дела које апострофира право на ону лудо храбру слободу говора која демаскира друштвене и духовне неправилности, до штива опсценог наслова *О просеравању* поменутог Франкфурта и његовог концепта неодговорне лажни манифестоване нарочито у домену реклама и односа са јавношћу. Детектујући значајне историјске догађаје и друштвене промене које су утицале на развој слободе медија, на њен успон и суноврат, аутор конституише други, знатно опширнији друштвено-историјски ниво, обогаћен упечатљивим и често шокантним егземпларима злоупотребе информација. Рељић луцидно увиђа да је већ на рубовима мита о античкој демократији сачуван траг потискивања слободе говора јер је

„највештији од свих говорника и најозбиљнији од свих мислилаца – морао да ту слободу плати главом”. Представа о релевантности штампе у демократским друштвима и њеном успону, који је уследио након Француске револуције и одређених друштвених промена (јачање града, стварање света странаца итд.), у атмосфери општег оптимизма и великих очекивања, брзо се показала илузорном. Аутор маркира низ историјских догађаја и фигура који потврђују насловом књиге истакнуту тезу о угрожености слободе медија: од Револуције 1848. године, комерцијализације штампе и појаве Рандолфа Херста, виновника фингираних и подешаваних ратних извештаја, сличних потоњем извештавању у „случају Герника”, преко времена тоталитарних режима, болшевичке пропаганде, деловања стручњака за спин докторинг Јозефа Гебелса, хладноратовских мука са слободом штампе па све до наводно изненађених медија – источних падом Берлинског зида и западних сломом на Волстриту. Све што се са слободом медија догодило најбоље изражава ауторов концизно формулисан парадокс који погађа право у тежиште проблема: „Тако ’слобода штампе’, у друштву у коме је подигнута међу звезде, кад се оно изборило за неке своје циљеве, постаје средством за угрожавање слободе мишљења.”

Рељић подједнако указује и на појединце који су отворено писали (Ками, Орвел, Шпенглер) и пишу (Валраф, Клајн, Фиск, Дебре, Чомски) о кризи либерализма, хегемонији новца, терору медијских магната који спутавају идеал новинарске слободе претварајући медије у творницу фалсификованих извештаја, у структуру која, слична Министарству Истине из романа *1984*, ствара умно летаргичног потрошача лишеног способности критичког резонавања. Овом списку „птица ругалица”, како их аутор назива, припада и Ролан Барт, књижевни теоретичар и семиотичар, који је Рељићевом перу промакао, а који се показао значајним критичаром богатих слојева друштва када је у делу *Митологије* (1957), анализирајући разне појаве у култури, између осталог и рекламе и новинске чланке, указао на њихова скривена значења.

Стање у српском новинарству, што је тема наредног мисаоног рукавца Рељићеве књиге, није много ведрије, штавише, „пропадање српског новинарства неупоредиво је погубнији процес од медијског опадања у земљама развијене демократије”, како због продаје наших јавних гласила страним медијским компанијама сумњиве репутације тако и због слепог угледања на западни, већ ослабљени образац у којем медији, уместо да воде рачуна о јавном мњењу и потврде своју watchdog улогу, заправо постају lapdog, „умиљато куче које је нашло господаре међу, наравно, онима који имају новац и моћ”. Аутор, указујући на ова два фактора, али и на комерцијализацију медијских садржаја, закључује, не само да је српско новинарство какво смо раније познавали пропало, већ и да је „могућност његове обнове потпуно неизвесна”. Па ипак, пишући

ову књигу са намером да, пре свега, пронађе одговоре на питања која су њега „као неког ко је све гледао изнутра” мучила, без претенциозне жеље да изнете ставове нуди као једине визуре и сачини од њих пошто-пото нове теорије, Рељић је управо својим примером, изузетном обавештеношћу, критичком будношћу, одважним и надасве аргументованим приступом, доказао да зрно наде у „времену дреке” постоји, да идеали новинарске професије сасвим не одумиру.

Виолета МИТРОВИЋ